

**BARCELONA SÜRECİNDEN ARAP BUHRANI'NA: AVRUPA BİRLİĞİ'NİN
AKDENİZ POLİTİKASINDA ENDİŞE VE TEREDDÜTLERİ**

FROM THE BARCELONA PROCESS TO THE ARAB DEPRESSION: THE EUROPEAN
UNION'S CONCERNS AND HESITATIONS IN MEDITERRANEAN POLICY

Ersin UĞURKAN

Öğr.Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Kandıra MYO, Kocaeli

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5847-3925>

Özet

Barselona Süreci özellikle ABD’de 11 Eylül olaylarından sonra bir takım değişikliklere uğrayarak yeniden düzenlenmiştir. AB, bölgedeki ülkelerle ilişkilerini seküler kökenli otoriter rejimler üzerinden yürüterek, ilişkilerde güvenlik, terör, enerji ve göç, daha ön plana çıkmıştır. Çalışmada bu ilişkiler ve bunların nedenleri ve sonuçlarının gösterilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın kapsamı özellikle dönüm noktası olan Barcelona Sürecinden “Arab Baharı” olarak adlandırılan dönem, ağırlıklı olarak analiz edilmiştir. Bu sürecin büyük ölçüde başarısızlığı uğraması ve aksine bölgenin istikrarsızlığı girerek buhrana dönüşmesi ve AB üzerinde oluşturduğu etkiler çalışmanın ana teması olmuştur. AB’nin bu dönemden günümüze kadar olan süreçte bölge ilişkilerinde endişe ve tereddütlü yaklaşımı üzerindeki politikalarının nedenleri üzerinde durulmuştur. Bölgeden kaynaklı olarak görülen terör, göç ve enerji AB’nin politikalarında en belirleyici unsurlar olmuş zaman zaman sadece bu unsurların sırası değişmiştir. Bölge ile ilgili ilişkilerini bu noktalar üzerinden belirleyerek bölge ülkelerine, politika belirleyici olarak da kendi önceliklerini büyük ölçüde uygulamıştır. Özellikle göç konusunda AB değerlerinden ödün vererek politikalar üretmiştir. Birlik içindeki üye devletler, sürecin başlangıcında çok parçalı politikalar izlese de zamanla bu unsurlar Birliğin ortak politikası haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: AB, Akdeniz Bölgesi, Barselona Süreci, Göç ve “Arab baharı”

Abstract

The Barcelona Process has been reorganized by undergoing some changes especially after the September 11 events in the USA. By conducting its relations with the countries in the region through authoritarian regimes of secular origin, security, terrorism and immigration have come to the fore in relations. The aim of the study is to show these relationships and their causes and results. The scope of the research has been mainly analyzed for the period called "Arab Spring" from the Barcelona Process, which is the turning point. The failure of this process to a great extent, on the contrary, the instability of the region and its transformation into depression and its effects on the EU have been the main theme of the study. The reasons for the policies of the EU on its anxious and hesitant approach in regional relations from this period until today have been emphasized. Terrorism, immigration and energy, which are seen as originating from the region, have been the most determinant in the EU's policies, only the order of these elements has changed from time to time. By determining its relations with the region on these points, it has made the countries of the region implement its own priorities as

policy makers to a large extent. It has produced policies that conflict with EU values, especially on migration. Moreover, in these policies of the EU, although the member states in the Union followed very fragmented policies at the beginning of the process, these elements have become the common policy of the Union over time.

Keywords: EU, Mediterranean Region, Barcelona Process, Migration and "Arab Spring"

Giriş

Ortadoğu ve Kuzey Afrika sahip olduğu Enerji, güvenlik ve göç gibi temel karakteristik özelliği ile hem riskleri hem de çelişkileri yapısında taşımaktadır. 2010 yılında ortaya çıkan kitlesel halk hareketleri AB açısından da beklenmedik bir süreç olmuş hazırlıksız yakalanmıştır. AB, tam da o dönemde, oluşturulan Lizbon antlaşması, Avrupa Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek temsilciliği ile AB'nin ortak dış politika oluşturmasını hedeflemekteydi. "Arap Baharı", bu kurum açısından da ilk ciddi dış politika testi olmuştur. (Küçükkeleş, 2013: 9-10). Gerçi dış politikadaki bu kurumsal yapı, AB'yi kendi içinde barındırdığı parçalı ve uyumsuz politikalarını, ortak bir noktaya getirmesi açısından da önemliydi (Raffaella A. ve T.Schumacher, 2005:19). Fakat bu yönde ilgili kuruma fazlaca anlam yüklenmişti. AB'nin dış politika alanında farklılıkları düşünüldüğünde oldukça makul bir durumdu. Çünkü her üye devlet, bölgedeki ülkelere karşı kendi geçmişinden kaynaklanan mirası ile ilgili olarak politikalar üretti. Bu nedenle de bölge ülkeleri ile ilişkilerde her üyenin öncelik ülkesi de farklılık gösterdi. Hassasiyetleri de ona göre değişiyordu. Örneğin İngiltere için Mısır çok daha önce gelirken, İtalya için Libya ya da Fransa için bu Tunus ya da Cezayir olabiliyordu.

AB'nin Bölgeye yönelik ilk önemli girişimi, Barselona Süreci 1995 yılında 15 AB üyesi ile 14 Akdeniz ülkesi arasında bir ortaklık çerçevesi bağlamında ikili ve bölgesel ilişkileri düzenlemek amacıyla başlatılmıştır. Barselona Bildirgesi, Avrupa-Akdeniz Ortaklığının temelini oluşturmaktaydı. Akdeniz'de Güvenlik ve Barışı tesis etmeyi amaçlayan bu ortaklık çok boyutlu bir girişimdi. Siyasi ve güvenlik boyutunun yanında, ekonomi ve mali ortaklık gibi sosyal, kültürel ve insani ortaklık boyutları da vardı. Bu boyutlar üzerinden yürütülen girişim bölgede karşılıklı fayda ve ortak anlayışlara dayanan bağlar oluşturarak demokratikleşmeyi hızlandırmak ve serbest ticaretin sağlayacağı bir refah alanı yaratmayı hedeflemekteydi (Dinç, 2018: 59).

Bölge ülkeleri ile AB arasında yeni işbirliği oluşturmak ve karşılıklı etkileşimi artırmanın yanında bölgeden kaynaklanan istikrarsızlık ve yasadışı göç, terör gibi güvenlik sorunlarının çözümü amaçlanmıştır (Elmas, 2012: 14-16). Avrupalıların bölgeye olan ilgisi, ekonomik beklentilerinin yanı sıra bu bölgeden kaynaklanabilecek terör ve yasadışı göç gibi tehditleri ortadan kaldırmaya yönelik bir tavırdı.

AB üyesi İngiltere, Fransa (Hussein, 2013) ve İtalya gibi devletlerin, bu bölgelerdeki ülkelerin neredeyse tamamının sömürgesi olmasından kaynaklı olarak bu ülkelerle, birçok fiziki bağları ve kültürel ağırlığı bile olduğu söylenebilir (Amran, 2015). Fakat bu bağlar her daim ekonomik ve istikrar temeline oturtulmuş, AB bu ülkelerle ilişkilerinde politika üretirken de önemli ölçüde kendi lehine tutum sağlayarak kazanım elde etmiştir. Bu ilişkilerin bölge ülkelerine karşı oldukça adaletsiz olması ve kitlesel halk hareketlerinde kuvvetli demokrasi ve

iyi yaşam gibi ekonomik talepleri de ortaya çıkarmıştır. Öyle ki Arab baharından önceki dönemde 2005-2006 yıllarında Tunus'ta işsizlik oranı % 30.7 iken Mısır'da ise % 34.1 oranındaydı (Ayadi v.d., 2012:3). AB'de Bölge ile ilgili bu süreçten sonra ürettiği ve üreteceği politikaları da buna göre daha dikkatli ve yüzeysel iktidarlar üzerinden değil, iç dinamikleri de dikkate alarak davranmaya itse de bu ancak çok kısa bir dönem olmuştur. AB'nin temel politikasında beklendiği gibi köklü bir değişiklik olmamıştır. Sadece bölgeye uygulanan mali yardımların niteliği ve uygulanma şekilleri değişiklik göstermiştir. Bölge ile ilgili olarak ilişkiler enerji, göç ve güvenlik bağlamında devam etmiştir (Cicioğlu ve Kalaycı, 2018: 217). Bu da AB'nin kendisi açısından belirlediği öncelikleriydi. Bu açıdan bölge ülkeleri ile ilişkilerin başat belirleyici aktör AB olmuş, bu ülkelere mali yardımlar kanalı ile bu politikaları uygulama yükümlülüğü verilmiştir. Bu politikaları otoriter rejimlerle yaptığı anlaşmalarla daha iyi uygulattığı için tercihi de bu yönde olmuştur.

Öncekinden farklı olarak AB, mali desteklerle bölgede öngördüğü reformlarda bu ülke halklarına yönelik politikalar üretmesi gerekliliği daha fazla ön planda tutulmuştur. Bu bağlamda başta ekonomik kalkınma olmak üzere siyasi olarak da demokrasi ve insan haklarının gelişimine yönelik girişimlerde bulunmuştur (Attina, 2003:5). Diğer taraftan bu ülkelerde yapılacak demokratik seçimlerde İslami partilerin ciddi oy potansiyelinin olması AB'nin bunu kendisi açısından güvenlik sorunu olarak görmesine neden olmuştur. "Arap Baharı"ndan önce bu ülkelerdeki yönetimlerin önceden otoriter ya da diktatör rejimler olmasına rağmen AB açısından bakıldığında bunların seküler olması ve bölgede istikrarı sağlamaları hatta önemli ölçüde enerji anlaşmaları ile de ekonomik kazanım elde ettikleri düşünüldüğünde bu beklenmedik halk hareketleri de onların istedikleri bir şey değildi (Ayadi v.d., 2011:2). "Arap Baharı" bu kazanımların bir kısmının kaybedilmesi tehlikesi ortaya çıkardığı gibi güvenlik sorunun da beraberinden getirmiştir. Bu nedenle AB, eğitim ve sosyal programlarla bunu durdurmak istemiş ekonomik kalkınma ile göç olaylarını azaltmayı planlamıştır (Elmas, 2012:14). İşin siyasi yönünü de vurgu yaparak demokrasi ve insan hakları telkinlerinde bulunarak bu doğrultuda söylemler geliştirmiştir. Yapılan çalışmada bu bahsedilen noktalara açıklık getirilerek olaylarının gelişimine odaklanılmıştır. Sonuçta ise hangi politikaların ortaya çıktığı, bunların oluşum süreci, evrilmesi ve somut anlamda gelişimi gibi birçok noktadan analiz edilmiştir.

AB'nin Arap Baharı Öncesi Politikası

AB'nin Arap Baharı Öncesi Politikası ve Barselona Süreci

Akdeniz tarihsel süreçten günümüze farklı kültürlerden hatta farklı siyasisi yapılarından oluşmuş, karma ve çok boyutlu görüntü sergilemektedir. Akdeniz coğrafyası ya da Akdeniz kıyıları üç kıtayı, bazen bölgedeki savaşlar ve düşmanlıklar ile ayrıştırdığı gibi, bazen de burada yaşayan farklı toplumların birbirlerine bağımlılığını ve etkileşimini ortaya çıkararak, bütüncül bir görüntü de sergilemektedir. Akdeniz bölgesi, her bakımdan birbirinden farklılıkları daha keskin çizgilerle, Kuzey ve Güney olarak iki şekilde sınıflandırılmaktadır. Daha çok AB'nin bir bakış açısı ve pratikte olağan şekli ile tanımlanmaktadır. 'Kuzey', Avrupa Birliği'nin Akdeniz'e kıyısı olan mevcut üyeleri vurgulanırken, 'Güney', doğuda Fas'tan batıda Suriye'ye kadar olan coğrafi alanı içine almaktadır. Genelde Ürdün'ün bölge ülkeleri ile olan ilişkileri nedeniyle bu bölge içerisinde görme eğilimi söz konusudur (Uzun, 2004: 3).

1995'te AB öncülüğünde başlatılan Barselona Süreci ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika ilişkileri hem bölgesel hem de kurumsal bir yapıya kavuştu (Süel, 2008:94). Barselona Süreci daha çok AB'nin 1990'lı yıllarda ivme kazanan bölgeselleşme sürecini güçlendirecek bir uygulamaydı. Dolayısıyla AB'nin o döneme kadar sürdürdüğü politikalarının devamı ve daha görünür hale gelmesiydi. Bu süreç Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesiyle AB'nin insan etkileşimi ile oluşturduğu diyaloglar sayesinde bölgenin ticari ve ekonomik ilişkiler yolu ile toplumsal olarak dışa açılması hedeflenmekteydi (Uzun, 2004: 2).

AB ve Kuzey Afrika ilişkilerinin ana çekirdeğini ekonomi oluşturmaktaydı. Fakat iki bölge arasındaki derin kültürel boşluk, AB'nin bakış açısının en etkili olan yönüydü. Güney; Akdeniz kültürünün etkilerini taşıyan Arap ve İslam dünyasının bir parçasını oluşturmaktaydı. Buna karşın Kuzey Hristiyanlık dinine mensup Batılı değerleri benimsemiş ülkelerden oluşmaktaydı. Akdeniz Kuzeyi AB'nin üyelerinden oluştuğundan ekonomik yönden gelişmiş ve zengin, siyasal olarak birleşik ve demokratik bir yapıydı. Güney ise ekonomik olarak fakir, genel olarak otoriter rejimlere sahip, parçalanmış yapılarıydı. Üstelik hem bölge ülkeleri arasında hem de bu ülkelerin kendi içlerinde çatışmaların olduğu bölgeydi (Uzun, 2004:3). Bu süreçte AB bölgeyi öncelikle ekonomik anlamda dönüştürmeyi planlayarak daha sonra siyasi reformların gerçekleşeceğini umdu. Bunun için klasik liberal teorileri kullandı. AB liberalleşme ve serbest piyasa reformları ile bölge ülkelerinde idari mekanizmanın rolünün azalacağını, piyasa güçlerinin gelişip toplum ve siyaset üzerinde etkili olmaya çalışarak bu şekilde yeni güç grupların karar alma mekanizmalarında etkili olacağını düşündü. Özellikle 1990'lı yılların ortalarından itibaren Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan piyasa reformları serbest piyasa geçişini hızlandırdı (Nsouli, v.d.1996:14). Bölgenin bir takım kendine has özellikleri ve sosyolojik yapısından dolayı düşünülenin aksine ekonomideki serbestleşme siyaset alanına yansımadı. Sosyal adaletsizlik arasındaki uçurum artarak işsizlik ve yoksulluğu daha da artırdı. Böylece ileride sıkıntısı yaşanacak olan çeşitli radikal unsurların beslendiği kaynakları oluşturacak olan radikalleşmeye doğru eğilim çizerken, tepkisel toplulukları da ortaya çıkardı. Öyle ki, bölgedeki otoriter rejimler iktidarlarını güçlendirerek liberal kurumlar daha aktif hale gelmeden sembolik durumdayken baskı, şiddet ve denetim mekanizması sarmalında iyice işlemez hale getirildi. Bu tür sonuçlar AB'nin bölgeye bakış açısındaki politikaların da değişiklik göstermesine neden oldu (Attina, 2003: 11).

AB Komisyonu 1996-1999 yılları arasında demokrasi bütçesinden bölgeye sadece 10 milyon Avro tahsis etti (Youngs, 2004:5). Oldukça kısıtlı rakamlardan oluşan bu yardımlar, demokrasiyi dolaylı olarak ilgilendiren iyi yönetim, insan hakları, kültürel etkileşim, gençlik ve sosyal programlar gibi alanlara ayrıldı. İnsan haklarını direk olarak ilgilendiren yardım ve eğitim programları özellikle işkence, vicdan özgürlüğü, keyfi tutuklamalar ve çocuk hakları gibi teknik konularda temennilerde bulunuldu (Pace, 2005: 59-70). AB'nin bölge ile ilgili genel politikası; zorlayıcı siyasi sorunlardan özellikle uzak durmak şeklindeydi (Küçükkeleş, 2013:5). Çünkü ilgili ülkelerdeki otoriter rejimler mevcut hali ile hem seküler hem de istikrar düzeni ile AB için güvenci oluşturmaktaydı. Bu nedenle AB sürece çok daha faydacı yaklaşarak mevcut durumun devam etmesinden yana tavır sergiledi. AB'nin bölge ile ilgili politikası bölgeden “ne derece faydalanabilirim?” Ve “Bölgeden ne derece zarar görmem?” Gibi iki soru üzerinde şekillenerek devam etti. AB'nin politikası böylece enerji, güvenlik ve göç politikası üzerinden hareket alanı buldu. 2020 yıllarına gelindiğinde ise bölge AB

politikaları açısından çok daha kuvvetli göç ve enerji eksenli seyir izledi. AB Bölge üzerinden kendisine gelebilecek zararı en aza indirgeme politikası izlerken, bu tedirgin, endişeli tutumu bölgenin politikalarını kavrayamadan daha yüzeysel politikalar üretmesine neden oldu. Bölgeye karşı tek tip politika geliştirerek, istikrarı temel nokta alarak siyasi reformun üstünde tuttu (Echauge, 2007: 17-19). Özellikle o dönemde AB’de Fransa liderlerinin diktatör yanlısı diplomasiyle nam salmıştı. Bu çerçevede Fransa’nın ticaret eksenli, ekonomik ve siyasi çıkarlarını koruyan otoriter rejimleri destekleme, bölgedeki İslami hareketlerin önlenmesi şeklinde özetlenebilecek politikası diğer AB üyesi devletlerin politikaları ile de paralellik arz ediyordu (Aras, 2017:143).

Avrupa-Akdeniz Ortaklık Girişiminin Revizyona Uğraması; AB’nin Komşuluk Belgesi-Akdeniz İçin Birlik Girişimi

AB’nin bölgeye karşı uyguladığı ilk kurumsal belge olan Avrupa-Akdeniz Ortaklık Girişimi özellikle zamana Avrupa ülkelerinin çıkar ve ihtiyaçlarına ve o dönem ki konjonktüre göre çeşitli düzenlemelere tabi tutuldu. Avrupa Akdeniz Ortaklık Girişimi daha çok, çok taraflılığı teşvik eden bir anlayıştan, “Yeni Komşuluk Politikası” çerçevesinde ikili ilişkiler şeklinde çerçeve çizmekteydi (European Commission, 2003). Bu politika değişimden çok Avrupa ülkeleri tarafından benimsenen belli politikaların ön plana çıkarılmasını ön görüyordu. Özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde El-Kaide tarafından düzenlenen ve Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşayan sivil ve askerleri hedef alan terör saldırıları Batı’da yeni bir güvenlik anlayışının kabul etmesine neden oldu (Dalacouro,2010:57-76). Bu güvenlik anlayışı ile demokrasi arasında güçlü bir ilişki kurulmuştu. Ortadoğu ve Avrupa dünyasındaki demokrasi eksikliği, Batı için artık güvenlik tehdidi oluşturmaktaydı. ABD tarafından kabul edilen ve AB’nin de kabul ettiği bu anlayışa göre otoriter rejimlerin baskısı altında siyasete erişim kanallarından mahrum bırakılan gruplar, barışçıl siyasi süreçlerden uzaklaşarak radikalleşmekte bundan dolayı bölgesel istikrarsızlığın da itici gücü olmaktadır. Bu şekilde Batı’nın güvenliği de tehlikeye girmektedir. Ayrıca Avrupa’daki Müslüman unsurları, bu gruplar etkileme gücüne sahipti. Özellikle Fransa, İngiltere ve İtalya gibi AB üyesi olan devletlerin bünyesinde bu coğrafyadan Müslüman kökenli ciddi bir nüfusun olması AB ile bölgenin fiziki bağlarının da olduğunun göstergesiydi. Fransa’da sadece Tunusluların nüfusu 700.000 civarındaydı (Nas, 2011:22). Nitekim bölgedeki radikal örgütlerin beslendiği kaynaklardan biri AB üyesindeki Müslüman unsurlar olmuştur (Aida, v.d.2014:1). Bölge politikasında köklü dönüşümlerden çok “Komşuluk Belgesi” ile yeni bir düzenleme yapan AB, ABD’nin çok daha kabul ettiği “demokrasi ihracından” uzak durarak bölgede öncekinden farklı olarak demokrasi ve insan hakları prensiplerinin yayılması gerekliliği daha sesli şekilde dile getirilmeye başlandı. Zaten AB “Komşuluk Belgesi” bu yeni dönemde bölge politikasının çerçevesini çizirken belgenin ana unsurunu demokrasi ve insan hakları oluşturması ile dikkat çekiyordu (Ortego, 2003: 100).

Barselona sürecinin temel hedeflerini paylaşan “Komşuluk Belgesi”, bu hedeflere ulaşmada farklı araçları çok daha ön plana çıkararak Barselona Sürecinin yeniden hayat bulmasını amaçlıyordu. “Komşuluk Belgesi”, Barselona Sürecinden farklı olarak ikili ilişkileri ve bölge ülkeleri arasındaki farklılıkları ön planda tutan bir anlayış benimsedi. Bu açıdan AB’“Komşuluk Belgesi”, Barselona Sürecine göre çok daha gerçekçi bölgeye bütüncül bakış

açısından kopuşunda bir göstergesiydi. Her ülkenin kendine ait demografik, ekonomik ve sosyolojik yapısının göz önünde bulundurulacağına dair politikaların izleneceği izlemine vermektedir ya da bu yönde vaatler içermektedir. Fakat bölge ülkeleri içinde oluşturulması istenen demokrasi, AB açısından yalnızca ulaşılması gereken hedef ve değer olmaktan çok güvenlikçi bakış açısının ya da uygulamaların aracı haline gelmişti. Böylece demokratikleşmede İslam dünyasında Batı'yı hedef alan terör ve aşırılığı önlemek için bir araç olarak görüldü. Eğer demokrasi, bu İslami oluşumlara fırsat veriyorsa kısıtlanabilirdi. Bölgedeki otoriter rejimlerde bu durumdan oldukça fayda sağlayarak, kendilerini bu şekilde AB nezdinde meşrulaştırdılar. AB, "Komşuluk Belgesi" bağlamında benimsediği politikaya paralel olarak üye devletler, bölge ülkelerini, ulusal düzeyde destekleyecek girişimlerde bulundu. Öncelikle Almanya, İslam dünyası ile diyalog mekanizmasını geliştirdi ve demokratik reformlara sağladığı yardım miktarını artırdı. Yine İngiltere Arap reform stratejisi oluşturarak bölge ile diyalogu gerçekleştirmede önemli gayret gösterdi (Deselaers, 2005). Bunun yanında Fransa ise, 2002 ve 2003 yılları arasında Tunus, Cezayir, Fas ve Lübnan'a olan mali yardımını artırdı (Lancester, 2007). AB'nin yaptığı yardımlar rakamsal olarak değerlendirildiğinde özellikle 2001-2003 yılları çerçevesinde Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları Programından bölgeye tahsis edilen yardım miktarı yalnızca 7 milyon Avroydu. Yardımlar daha çok demokrasiden terörle mücadele-göç ve sınır kontrolleri gibi güvenlik alanlarına aktarıldı (Youngs, 2004: 11). Bölge ülkelerindeki otoriter rejimler, bölgedeki radikal İslam'ı önleme adına AB'nin desteğini garanti altına aldılar (Springborg, 2006:1-2). Ekonomik ilişkiler bölge ile sağlanan ilişkilerin ana unsurunu oluştururken bu ekonomik ilişkiler de daha fazla AB lehine işlemektedir (Asseburg, 2006:178-79).

AB ile Bölge arasındaki ilişkiler realist düşünce ve uluslararası liberaller arasında gelgitler çizerek şekillendi (Attina, 2003:7). 2005-2006 yılları arasında yeniden dinamizm kazanan realist düşünceye göre demokrasi ile ABD'nin güvenliği arasındaki ilişki sorgulanarak demokrasinin terörü ortadan kaldıracağı düşüncesine kuşku ile bakılmaya başlandı (Dalacouro, 2010:65). Realistler, demokrasi ve insan hakları, kültür, din ve coğrafya farklı da olsa Arap dünyasının demokrasiye karşı dirençli olduğu düşüncesini sürekli canlı tuttular. ABD'nin etkilendiği reel politik AB'yi de önemli ölçüde etkisi altına aldı. Bu reel politığın ürünü olan 2007 yılında Fransa öncülüğünde geliştirilen "Akdeniz için Birlik Girişimi" AB'nin tekrar ekonomi temelli dış politikaya dönüşümünün de işaretini gösterirken ekonomik ilişkiler daha güçlenerek ön plana çıkartılmasına rağmen siyasi değişim söylemi gündemden düşmekteydi (Küçükkeleş, 2013: 8-9).

Geçmişten çok da farklı olamayan bu girişimde ilişkilerde faydacılık daha da yoğunluk kazanmıştı. Fransa, Libya ile petrol anlaşmalarını genişletmiş Almanya, İngiltere Körfez ülkeleri ile savunma ticaretini derinleştirmiş buna paralel olarak AB açısından stratejik öneme sahip Ürdün, Libya ve Fas gibi Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile işbirliği terörizm, uyuşturucu ve göçle mücadele çerçevesinde ilişkiler geliştirilmişti. Küreselleşmenin de etkisi ile bölge ülkelerinin önemli ölçüde sahip olduğu sosyolojik yapıya göre farklılık gösterse de bölgenin geneli açısından ekonomik-siyasi ve toplumsal yapı istenilen ölçüde olmamış; AB ülkeleri ekonomik ve siyasi olarak çok daha kazanım elde etmiş, daha çok bölgenin aleyhine işlemişti. Her şeyden önce bu yapı bölge halkları açısından ne ekonomik refah ve ne de demokratik yapı getirmede (Tocci, 2012). Bölgede gerçekleştirilen liberal ekonomik reformlar

sosyal adaletsizliğe rağmen yapıldı (Attına, 2003:7). AB'nin siyasal İslam'ı engelleme adına desteklediği otoriter rejimler bölgeyi daha da istikrarsızlaştırarak siyasi hakların daha da kısıtlanmasına neden oldu. AB bir taraftan bölgedeki radikalizmden şikâyet ediyor, bir taraftan bölge ülkelerdeki işsizlik ve yoksullukla mücadele etmesine yönelik destekleri çok cılız kalıyordu. Sosyal adaletsizliğe rağmen bölgedeki liberal ekonomik reformların olması yönünde telkin ve destekleri sürekli vurguladı. Ortadoğu'daki DAİŞ benzeri terör örgütleri, kendine örgüt üyesi de devşirmekteydi (TRThaber, 2015). Tunus gibi diğer "Arap Baharı"nın yaşandığı ülkelere göre daha ılımlı görünen ülkede bile DAİŞ'e en fazla militan gönderen ülke olarak birinci sıradaki yerini korudu (Euronews, 2015).

Bölgede Demokratik ve Ekonomik gelişmeler, AB politikalarında da birbirinden ayrıştırılan politikalara dönüşmüştür. Fakat AB bölgede istikrar ve güvenlik adına otoriter rejimleri ve onların uzantılarının daha zenginleşmesine izin verirken sosyal adaletsizlik adına aynı hassasiyeti göstermedi. Bu nedenle AB'nin şikâyetleri bu yönü ile çok fûru söylemler olarak kaldı. Mısır'da kısıtlanan siyasi haklar Cezayir, Suriye, Libya ve Tunus gibi otoriter rejimlere güçlerini çok fazla merkezileştirme imkânı buldular (Aliboni, 2009). Diğer Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerine göre nispeten daha az otoriter olan Fas ve Ürdün bile 2008 yılında siyasi baskılarını artırdı. Bu durum karşısında AB, Bölge ile ilgili siyasi duruma tepkisiz kalarak siyasi alanda istikrar olduğu ölçüde mevcut durumdan yana oldu. Diğer taraftan yüzeysel yapılan reformlar ve bölgenin iç dinamiklerinde var olan, birçok olumsuz unsurlar bileşeni, her geçen gün tepki sarmalına dönüşerek kitlesel bir çizgiye doğru evirildi. Bu dönüşüm için 2010'u patlama dönemi oldu. Aslında "Arap Baharı", birliğin geçmişte otoriter rejimlere verdiği desteğe karşılık günah çıkarması için bir fırsattı (Küçükkeleş, 2013:9). Birlik için bölge ülkelerine karşı minnet ödeme süreci olarak değerlendirilebilirdi. Fakat bu olmadı.

"Arap Baharı" ve AB Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği'nin Tutumu

Arap Baharının başladığı dönemde AB kendi içinde ekonomik ve kimlik krizlerinin tartışıldığı bir döneme denk gelmesi AB'yi oldukça hazırlıksız yakaladı. AB'nin "Arap Baharı"na başlangıçta verdiği tepki şaşkınlık, belirsiz, isteksiz ve tutarsız bir karakteristik yapı çizdi. Bu bir politikadan ziyade belirsiz-tereddütlü çekingen bir tavidir (Associated Press, 2012; The Jerusalem Post, 2011). Bu dönemde daha çok ortaya çıkan geniş halk hareketleri AB'nin dış politikası açısından yeni fırsatlar sunarken birçok zorluğu da beraberinde getirmişti. Çünkü AB'nin bölgede kurduğu ilişkiler otoriter rejimlere endeksli bölge istikrarı şeklindeydi. Hâlbuki geniş kitlesel halk hareketleri bu otoriter rejimlere karşı yapılmıştı. AB açısından bölge halkları nezdinde bir imaj sorununu da ortaya çıkarmıştı. AB, bölgedeki demokrasi taleplerini radikal İslami hareketlerin iktidarına doğru giden yol olarak görerek endişeli bir izleyiş sürecine girdi (Nas, 2011:26). Fakat 2016'dan sonra iyice yoğunlaşan mülteci sorunu, terör olayları ve bölge enerji rekabetinin artması özellikle Çin ve Rusya gibi aktörler de bölgede görünür kılınmıştı. AB, ABD yanında farklı aktörlerin ortaya çıkmasıyla, 2020'li yıllara gelindiğinde bu alanda politikalarını kendi değerlerini bile göz ardı ederek kendine göre kararlı bir duruş sergilemiş hatta oldukça kurumsal çerçeveye oturtmuştur.

Bölgenin "Arap Baharı" süreci ile istikrarsızlaşması göç-güvenlik bağlamında AB için daha da olumsuz etkiler doğuracağı düşüncesi AB'nin üzerindeki şoktan kurtularak, tutum

sergileme yoluna gitmesini sağladı. Özellikle Libya’da, Avrupa’ya ulaşmak isteyen pek çok Afrikalı ve Ortadoğulu göçmen için geçiş noktasıydı. O dönemde Libya’da 1,3 milyona yakın Afrikalı göçmen bulunmaktaydı. AB Sınır Koruma Ajansı olan Frontex’in açıkladığı rakamlar ise 750-1,5 milyon arasındaydı (Elmas, 2011). Hatta o dönemde Libya’daki idari mekanizma zaman zaman bunu silah olarak kullanıp, yasadışı göçü serbest bırakmakla AB’yi tehdit ediyordu. Bu durum AB’nin bölge ile ilgili politikalarının şekillenmesinde göç endişesi önemli rol oynadı. 2016 yılı bölgeden AB’ye yapılan göç rakamlarının en yüksek seviyede olduğu ve AB’nin endişelerinde belli bir haklılığı da gösteren yıl oldu. Daha çok kendi dış sınırlarını göçten korumaya odaklanan AB politikalarında da vurguladığı evrensel insani değerlerden ödün vererek yoğunlaştırılmış pragmatik politikalara kaydığı dönem olmuştur. Bu politikasını da sürdürmektedir. Güvenlik politikalarını önceleyen AB, Fas, Libya ve hatta Türkiye ile göçü durdurmak için mülteci anlaşmalarını hızlandırdı ve sınırları korumaya yönelik daha sert önlemler aldı. Göç politikası AB ile bu ülkeler arasında amaçtan çok ikili ilişkileri arasında araçsal bir pazarlık durumu haline geldi.

YIL	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ÜLKE										
Almanya	48.48	53.24	77.485	126.7	202.64	476.51	745.16	222.56	184.10	165.61
Fransa	52.72	57.33	61.440	66.26	64.310	76.165	84.270	99.330	137.66	151.07
İspanya	2.740	3.420	2.565	4.485	5.615	14.780	15.755	36.610	54.050	117.00
İtalya	10.00	40.31	17.335	26.62	64.625	83.540	122.96	128.85	59.950	43.770
Yunanistan	10.25	9.310	9.575	8.225	9.430	13.205	51.110	58.650	66.965	77.275

Tablo 1: Ülkelere ve Yıllara göre Avrupa Birliği’ne ilk kez sığınma talebinde bulunanların sayısı¹

Arap Baharının başladığı dönemde AB çok parçalı bir görüntü sergilemekteydi. Bu parçalı görüntünün ortadan kaldırılması ve ortak dış politika sergilemek için Lizbon antlaşması ile birlikte AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği kurulmuştu. Fakat bu yapıda henüz kurumsal eksikliklerini tamamlamadan kendisini bölgede ortaya çıkan halk hareketlerinin içinde buldu. AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciği açısından da AB’nin ortak tutum içine girmesi bölgede önemli girişimler başlatması yönünde “Arap Baharı” sınav niteliğindediydi. Fakat AB’nin ilgili dönemde kendi içindeki üyeler arasında rekabet ve görüş ayrılıklarının daha da belirginleşmişti. Bundan dolayı üye devletlerin ulusal dış politikaları ön plana çıkarken AB etkisiz bir görüntü ortaya çıkardı. Öyle ki, “Arap Baharı”nın başlangıcında, halk hareketlerinin taleplerine karşı oldukça isteksiz davrandı. Daha da ileri giderek ortaya çıkan halk hareketlerini kontrol altına alabilme girişimine girdi. Özellikle Fransa, Almanya ve İngiltere gibi ekonomik ve siyasi çıkarların daha da yoğunlaştığı ülkelerin bir kısmı otoriter rejimlere sahip çıkarken göstericileri desteklemekten özellikle kaçındılar (Human Rights Watch, 2009: 443-535). Onların bu politikası mevcut durumun sürdürülebilir, olduğunu düşüncelerinden kaynaklanmaktaydı.

¹ Bu tablo Eurostat 2020 verileri baz alınarak hazırlanmıştır (Eurostat, 2020).

Yine AB Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği de bu yönde tavır alarak, gösteriler karşısında mevcut durumu önceleyen politika izledi. Tunus'ta 2010 Aralığı'nın ortasında başlayan gösterilere ilişkin ilk resmi açıklama ancak 10 Ocakta yapıldı (European Commision, 2011). O da itidal çağrısı şeklinde olurken Bin Ali yönetimine karşı görevini bırakması konusunda herhangi bir çağrıda bulunulmadı. Aynı tutumu Mısır'da da sürdüren AB, her defasında değişimi kontrol altına alabileceği düşüncesine yönelik tutum ortaya koydu. AB bölgede ortaya çıkan hızlı değişim sürecinin önlenemez olduğunun farkına vardıktan sonra AB ülkeleri bölge politikalarını hızla yeni bir düzenlemeye tabi tuttu.

AB'nin "Arap Baharı"na Karşı Somut Tepkisi

AB, "Arap baharı" karşısındaki tutumunu bölgeye yönelik çeşitli belgelerin beyanı şeklinde gösterdi. Her ne olursa olsun bölgedeki olumlu ya da olumsuz durumdan AB'nin özellikle Güney kanadı bundan etkilenecekti. Bunun içinde bunu daha olumlu yöne ve kendi kazanımlarına dönüştürecek girişimler başlattı. Güney Akdeniz ile Demokrasi ve Ortak Refah için İşbirliği Belgesi (A Partnership for Democracy and Shared Prosperity with southern Mediterranean-). Değişen Bölgeye Yeni Yanıt Belgesi (A New Response to a Changing Neighbourhood) (European Commission, 2011:3). SPRİNG Programı; Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma ve Ekonomik Dönüşümü Desteklemek İçin (Support for Partnership, Reforms and Inclusive Growth) (European Commission, 2011:3). Küçük ve Orta Ölçekte Girişimleri Destekleme Programı (SANAD). Avrupa Bölgesel Kalkınma Bankası (Europa, 2011:8). Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları Enstrümanı (European Instrument for Democracy and Human Right). İngiltere'nin Ulusal Düzeyde 2011 yılında Arap İşbirliği Belgesidir.

Bu belgeler arasında Güney Akdeniz ile Demokrasi ve Ortak Zenginlik için İşbirliği en önemli belgedir. Belge üç temel unsurdan oluşmaktaydı. 1) Demokratik Dönüşüm 2) Sivil Toplum Ortaklığı ve 3) Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma. İzlenecek politika için seçilen yöntem ise, ülkeler arasındaki farklılıklara göre teşvik ölçekli yaklaşımı benimsedi. Gerçi bu tutum AB'nin "Arap Baharı" öncesi oluşturduğu bölge politikası ile de uyuşmaktaydı. Fakat diğer belgelere göre önemli fark birliğin vereceği mali teknik ve diplomatik desteği şartlılık ilkesi ile demokratik reform sürecine bağlanmıştı (Erhan, 2011). Bu şekilde teşvik ve reform aynı doğrultuda olacak AB, daha fazla reform uygulayan ülkelere reform gerçekleştirdiği ölçüde kaynak aktaracaktı. Reformda geri kalan ülkelere de kaynaklar kısıtlanacaktı. AB ile yakın işbirliği politikası ancak insan hakları ve iyi yönetim ile belli standartlara ulaşılmasıyla gerçekleşecekti. Yani adil ve serbest seçimlerin varlığı AB ile işbirliğinin başlamasının koşuluydu. Yine yargı reformu hesap verebilirlik, yolsuzlukla mücadele, siyasi haklar gibi konu başlıklarının bölge ülkelerinde pratiğe döküldüğü anda gerçekleşeceği şartına bağlanıp mali teşvikle temelde ilişkilendirilmesi, geçmiş dönemde uygulanan esneklik politikası ile bu politika önemli ölçüde farklılık arz etmekteydi (European Commission, 2011:4-6). Bu açıdan AB'nin bölge ülkelerini reformlar konusunda destekleyici girişimleri, bölge ülkelerini dönüştürme konusunda önemli adımlardı. Aynı zamanda serbest seçimler, şartı otoriter rejimlerin de sonu anlamına geliyordu. AB, halk kitlelerin tepkisini halka dayalı yönetim sistemleri ile ilişkilerini geliştirerek, ikili ilişkiler daha gerçekçi ve meşru zemine oturtmak istiyordu. Diğer taraftan İslami grupların bu serbest seçimlerden kazanım elde ederek yönetime

gelmesine de şüpheli bir bakış açısı AB'nin dış politikasının önemli bir halkasını oluşturuyordu. Yine de bu partilerin iktidara gelmesinin yüksek olasılığı, reformlar kanalı ile tam anlamıyla bir dönüş bile kendi çıkarlarını en azından belli seviyede tutmak ya da bu yönetimleri bir şekilde kontrol altına almak için tümüyle onları ret eden politikalarından, konjonktür nedeniyle kaçınıyordu.

AB Komisyonu, "Demokrasi ve Refah için İşbirliği Belgesinin" yayınlanmasından 2 ay sonra Mayıs ayında değişen belgeye "Yeni Yanıt" başlıklı, yeni bir girişim daha başlattı. Bu belge içeriği ise demokrasi ve refah belgesinin dayandığı esasların daha ayrıntılı hale getirilmiş biçimiydi. AB'nin uzun dönemli bölge politikasının belirlenmesi ve içeriğini sunması açısından oldukça önemli bir belgedir. AB Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine daha fazla piyasa erişimi ve nüfus hareketliliği taahhüdünde bulunarak, bunu yine mali yardımlara dayandırmaktaydı. 2011-13 yılları arasında "Avrupa Komşuluk ve İşbirliği" çerçevesinde Güney Komşularına 4 Milyar Avro tahsis eden AB, bu miktarın büyük bir bölümünü ikili yardım programları çerçevesinde sürdürmüştür (Erhan, 2011). Yardım alanları daha çok; Ekonomik Büyüme, Sosyal Politika, İstihdam, Genç Girişimcilik ve Yoksullukla Mücadele gibi Ekonomik Kalkınma Programlarıdır (Küçükkeleş, 2013:11).

AB mali yardımların yanında ekonomik kalkınmaya da önemli ölçüde katkıda bulunacak yatırım olanaklarını da harekete geçirme girişiminde bulundu. Bunun için Avrupa Yatırım Bankasının borç kapasitesi artırılmış, her yıl düzenli olarak bütçede 1 milyon avro artırılmasına karar verilerek, 2011-13 yılları arasında 6 milyar dolarlık finansman hedeflenmiştir. Buna ek olarak Avrupa Bölgesel Kalkınma Bankası'nın yetki alanı Ürdün-Mısır-Tunus ve Fas'ı içine alacak şekilde genişletilmiştir. Bunun yanın da AB bölgedeki sivil toplum kuruluşları ile ilişkileri güçlendirerek Sivil Toplum Fonu oluşturmuş, buna da 22 milyon avroluk mali destek aktarmıştır. Bu şekilde AB kısa vade de bölgenin ekonomik koşullarını iyileştirme politikası içerisine girmiştir. Bu nedenle de mali yardım odaklı bir ekonomi politikası benimsemiştir. Fakat bunu da siyasi reformlara sıkı sıkıya bağlamıştır. Uzun vade de ise birlik, daha geniş pazar erişimi kapsamında Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin AB pazarına erişimini engelleyen ticari engellerin kaldırılması bu şekilde geçmişte AB lehine orantısız bir şekilde işleyen ticaretin bir ölçüde belli bir denge ulaşılmasına çalışılmıştır. Böylece bölge AB pazarına eklenmesi amaçlanmış bununla ilgili müzakerelere başlanmıştır (European Commission Press Release, 2011).

AB, sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın yanında Demokratik Dönüşüm ve Sivil Toplum Ortaklığı projelerine de önemli katkılarda bulunmuştur. Bunun için Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları aracılığı ile Tunus, Mısır ve Libya'ya olan demokrasi yardımlarını iki katına çıkardı. Bu yardımlar Demokrasi ve kurum inşası, hareketlilik ve göç sorunları, ekonomik kalkınma, ticaret ve yatırım ve sektörel işbirliği ile ilgilidir (Tömmel,2013:3).Yine "Avrupa Komşuluk Politikası" çerçevesinde Mısır'a 2011-13 yılları arasında 445 milyon Avro ve Tunus'a ise, 240 milyon Avroluk yardım yapılmıştır. Aynı zamanda bölgeye üye ülkelerde ulusal düzeyde katkılarda bulunarak kendi açısından daha önemli olan ülke durumuna göre yardımda bulundu. Örneğin Almanya Demokratik Değişim için 2011 yılında bölgeye 30 milyon avro tahsis ederken bunu 2012 yılında 100 milyon Avroya çıkarmış ve İngiltere ise, Arap Ortaklık Fonu Kapsamında siyasi katılım ve ekonomik reform için 110 milyonluk avroluk yardım fonu oluşturmuştur. Görüldüğü gibi önceki dönemden oldukça farklı olarak mali

yardımlar ve demokratik süreçler birbiri ile bağlanmış hatta şart haline gelmiştir. Bu nedenle de yargı reformu, anayasa, yolsuzluk, insan hakları, sosyal medya, siyasi katılım ve seçimler gibi siyasi reform alanına katkılar genişletilmiştir (European Commission, Erasmus Mundus, 2011).

AB'nin bu yaklaşımı oldukça dikkate değer olsa da ekonomik olarak önemli sonuçlar vermediği görülmektedir. Akdeniz ülkelerin GSYİH büyüme oranına bakıldığında, Tablo da gösterilen dönem boyunca nispeten hızlı iken, buna genellikle büyük nüfus artışları da eşlik etti. Bununla birlikte, Akdeniz ülkelerinin her biri için kişi başına düşen GSYİH artmıştır. Kişi başına düşen GSYİH iki katından fazla arttığı için en kayda değer kazanç Filistin'de oldu (bu 2008'de Akdeniz ülkeleri arasında en düşük seviyeden olmasına rağmen). Fas için% 40 (2008-2016), Mısır (2008-2017) için % 23 ve Tunus (2008-2015) için% 19 büyüme kaydedildi. Büyüme Ürdün'de (% 13; 2008-2016) ve özellikle Cezayir'de (% 2) biraz daha düşüktü (Eurostat, 2020:55).

	2008	2010	2012	2014	2016	2018
EU 27	11 085.4	10 978.3	11 390.0	11 781.7	12 550.3	13 483.9
Cezayir	116.4	120.9	158.7	161.2	144.5	146.5
Mısır	112.1	161.9	215.2	226.5	244.2	172.7
İsrail	147.5	176.6	200.1	233.3	288.3	313.4
Ürdün	20.0	23.9	27.9	32.5	35.4	.....
Lübnan	19.9	29.0	34.3	36.3	46.3	47.3
Libya	49.8	51.7	65.0	.....	.....	.....
Fas	63.2	70.4	76.4	83.0	93.4	99.8
Filistin	4.5	6.7	8.8	9.6	12.1	12.4
Tunus	30.5	33.2	35.1	35.8	38.9	.....

Tablo 5.1: Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH), 2008-2018 (milyar EUR)

AB'nin Bölgeye Yaklaşımında Politikasını Belirleyen Güvenlik Endişeleri

AB'nin Ortadoğu politikasında belirleyici rol olan ekonomik, Siyasi ve güvenlik çıkarları özellikle 11 Eylül 2004'ten sonra güvenlik çok daha önem kazanmış terörizm ve yasadışı göç çerçevesinde radikal İslam'ı önleme doğrultusunda politika geliştirilmesine neden olmuştur. AB aynı zamanda kendi gelişmişliğin negatif boyutu olan enerji bağımlılığı, bu bölgede var olan enerji kaynaklarına olan ihtiyacı AB ülkelerine ulaşımında sıkıntı oluşturabilecek istikrarsızlıklara karşı da kendince politika geliştirme eğilimi içerisine girmiştir. Diğer yandan demokrasiye geçiş konusunda olumlu sonuçlar elde edememiştir. Fakat Akdeniz de enerji kaynakları ve ülkeler arasındaki sorun Libya gibi ülkelerdeki iç istikrarsızlık 2016 yılından sonra AB'nin enerji odaklı ve doğrudan faydacı anlayışa dayalı politikasını daha da kuvvetlendirmiştir. Hatta AB'nin ilişkilerde belirlediği kriterleri de göz ardı etmesine neden olmuştur (Arslan, 2018). Mısır'da olduğu gibi çok daha faydacı politikalar sonucunda belli kazanımlar elde etmiş, darbe hükümetine karşı tutumu bölge deki özellikle İslam-i gruplar açısından AB'nin ABD politikalarında olduğu gibi güvenilmemesi gereken aktör ve İsrail merkezli hareket eden oyuncu konumunu kuvvetli şekilde teyit etmiştir.

“Arap Baharı” denilen süreç zamanla buhran ve istikrarsızlığı getirmiştir (Anadolu Ajansı, 2018). Dahası genelde otoriter rejimlerle yönetilen bu ülkelerde eskisinden daha kötü

sonuçlar ortaya çıkmış eskiden var, olan istikrarını da kaybetmiş oldular. Çünkü ülkelerdeki insan haklarından ya da demokrasiden ziyade her ülkenin bu ülkeler üzerinde kendine göre belirlediği çıkarlar politika belirlemede çok daha ön plana çıktı. Bu nedenle de AB'nin "Arap Baharı"na karşı gösterdiği tepki ve sonrasında izlediği politikaların bir kısmında haksızlıklar, bir kısmında ise, çok daha eleştirel bakılacak boyutları ortaya çıkmıştır. Her şeyden önce "Arap Baharı" adı altında Ortadoğu coğrafyasında kendini gösteren uyanış sonucunda Tunus olduğu gibi otoriter rejimlerin bir kısmı değişmiş gibi görünse de ekonomik dönüşüm gerçekleştiremediklerinden özellikle işsizlik ve yolsuzluk istikrarsızlığı tetiklemiştir. Bir kısmı ise, uyanışı kendi lehine çevirememiş ve demokrasiye geçişi gerçekleştirememiştir. Bir kısmı Mısır gibi halka rağmen yeniden otoriterleşmeye doğru kayarken bir kısmında ise, Suriye'de olduğu gibi otoriter rejimler, bölgesel ve küresel güçlerin desteği ile iktidarda kalmak için her ne olursa olsun varlık mücadelesine dönüşmüş, değişime karşı kuvvetli bir direnç ortaya koymuştur. O derece de baskı ve katliam yoluna gitmiştir. AB, ilişkilerini daha çok, bu küçük silahlı gruplara destek vererek sürdürmüştür. Bu bağlamda, AB'nin "Arap Baharı"na yönelik olarak kullandığı bazı politik araçları şu şekilde sıralayabiliriz: Ambargolar, yaptırımlar, üye devletlerin bazılarının katıldığı veya öncülük ettiği NATO askeri operasyonları, insani yardım ve barış inşa süreçlerine verilen sivil destek (Dinç, 2018:13). Ambargo ya da yaptırımlar konusunda kararlı bir tutum izlemediği için sonuçta alamamıştır. Ortadoğu coğrafyası tek yekpare olmadığından dolayı Arap uyanışı ve sonrasında oluşum süreci farklı şekillenmiştir. Başarı gibi görünenler başarısızlık şeklinde kendine rota çizerken Suriye'deki gibi daha sürecin başından beri başarısız devam eden halk hareketleri olmuştur. Bu coğrafyadaki ülkelerin sosyolojik yapıları, küresel ve bölgesel güçlerin etkisi, çevre komşu ülkelerin aktör olarak müdahil olması, yerel unsurlarla çıkarların örtüşmesi ya da çatışması durumuna göre sürecin başarı parametresi değişiklik göstermiştir.

Geçmişte ABD'nin girişimleri ile başlatılan Afganistan ve Irak Savaşları bölgedeki istikrarsızlığı daha da artırırken, bu ülkedeki radikal grupların güç kazanmasına neden oldu. Ayrıca o dönemde Mısır ve Filistin'de yapılan seçimleri İslami gruplar, önemli başarılar elde etti. Serbest seçimlerin Batı karşıtı, İslami gruplara kazanç sağladığı anlayışı, Batı dünyasında yaygınlık kazanırken, demokrasinin terörü yenebileceği anlayışı da sorgulanmaya başlanmıştır. Liberallerin aksine realistler Arap dünyasının demokrasiye karşı daha dirençli olduğu düşüncesi çok daha kabul görmeye başladı (Küçükkeleş,2013:9). AB, "Arap baharı" ile birlikte benimsediği bölge politikasının ana merkezinde bölge ülkelerinin ekonomik toplumsal ve siyasi yapılanmalarına uygun politika geliştirmeyi almıştır. Ülkeye göre farklı bir uygulama söz konusu olmuş sonuçta bazı ülkelerde değişimden yana tavır sergilerken bazı ülkelerde mevcut durumun devam etmesine yönelik tutum sergilenmiştir. AB, bu durumun devam etmesinin daha mantıklı olduğu kabul etse de AB değerleri ile çatışan yoğunlaştırılmış pragmatizm içeren politika izlemiştir (Küçükkeleş, 2013: 14). İslami partilerin önemli kısmı sisteme entegre olsa da AB kendisi açısından tehdit olarak görmüş, seküler gruplara verdiği mali destek ve gösterdiği ilgiyi bu partilere göstermemiştir. Hâlbuki Mısır'da, Cezayir'de ve Tunus'ta bu tür partilerin ciddi karşılığı bulunmaktaydı. Bu partilerin halk kitleleri arasındaki geniş desteğine rağmen sistem dışı bırakılmaları, tekrar bu ülkelerdeki yönetimlerin halk nezdinde meşruiyetinin de sorgulanmasına yol açmıştır. Özellikle Mısır'daki Müslüman kardeşlere karşı alınan tavır, bunun en açık örneğidir. Mısır, geniş nüfusu ve bölgedeki etkili

siyasi gücü nedeniyle AB’de dahil olmak üzere dış ve iç aktörlerin bir kısmı bu değişimi engellemiştir. Müslüman kardeşlerin Mısır’da yönetime gelmesi, özellikle İsrail ile ilişkilerde olsun, Filistin’de Hamas’a destek veren politikaları olsun Mısır’ın dış politikada yerel halktan da gelen talepler doğrultusunda köklü değişikliklere neden olacağını sinyali vermişti. Bu grubun yönetimi ne ABD ne de AB tarafından istenilen bir şey değildi. 11 Eylül sonrası terör olayları ve sonrasında Avrupa’da ortaya çıkan İslami referans gösteren terör olayları, bu şüpheleri ve korkuların daha da körüklenmesine neden olmuştur. AB bu açıdan kendi politikasını ve tutumunu haklı görmekte İslami oluşumların kontrolündeki yönetimleri de kendine tehdit olarak algılamaktadır.

“Arap Baharı” ile Avrupa Birliği’ne Yoğunlaşan Göçmen Dalgası

Bölge ülkelerinin istikrarsızlığı nedeniyle özellikle bölge kaynaklı mülteci akını AB’nin çok daha farklı ortak politika izlemesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan AB’nin genel anlamda bölgeye karşı ortak bir politikası olmasına rağmen ayrıntılarda önemli ölçüde farklılaşarak, her ülkenin ulusal çıkarları daha ağır basmış bazen bu çıkarlar çatışmıştır. Kaddafi yönetimi de önceden yaptığı açıklamalarda bir taraftan AB’yi mülteci akını ile korkutmaya yönelik politikaları izlerken, diğer taraftan mülteci göçünü önlemeye yönelik anlaşmalarda yapmıştır. Özellikle Kaddafi “Arap Baharı”ndan önceki dönemde Avrupa’ya Afrikalı göçmenlere karşı bir siper görevi üstlenmiştir. İtalya tarafından yürütülen deniz kurtarma operasyonları bile Libya Sahil Güvenliğinin yetki alanına bırakılmıştı. Öyle ki İtalya, Berlusconi liderliğinde Kaddafi döneminde Libya ile yapılan anlaşmaya göre belli bir dönem Akdeniz’de yakaladığı mültecileri Libya’ya geri gönderebiliyordu. Fakat sonrasında bu anlaşma Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından 23 Şubat 2012 tarihinde bozuldu (Alkan, 2019). Libya sınırları, Sahra altı Afrikalılar için bir “transit ülke” olarak kullanıldığı için Avrupa Birliği ile 50 milyar avroluk bir anlaşma imzalamıştı (Kirkwood, 2011). Aralık 2011’de Tunus ve 20 Ekim 2011 de Libya’daki yönetimlerin devrilmesinden sonra ise Afrikalı göçmenlerden ziyade özellikle Tunus ve Libya’dan bizzat göçmenler akın etmeye başladı (Deutsche Welle, 2012). O dönemde İtalya’daki Berlusconi hükümeti de Avrupa’dan yeterli destek göremediği gerekçesiyle farklı hukuki boşlukları kendi lehine çevirerek göçmenleri AB’ye karşı tehdit unsuru olarak kullanmıştır. 2011 yılında 25 bin Kuzey Afrikalı göçmene Schengen vizesi vererek sorunu AB’nin genel bir sorunu haline getirmiştir (Alkan, 2019). Sarkozy’nin Tunuslu göçmenlerin Fransa’ya geçişini önlemek için İtalya sınırını kapatması ile birlikte İtalya’da Lampedusa adasındaki binlerce sığınmacıya AB içinde serbest dolaşım hakkı tanımıştır (Küçükkeleş, 2013:23). Bu süreç aynı zamanda AB’nin normatif değerlerinin de ciddi anlamda sorgulanmasına neden olmuştur. Dahası AB üyesi devletler kendi içinde de restleşerek Birlik içindeki üyeler arasında ciddi kriz yaşanmıştır.

Lampedusa adası, bu göç dalgasının ana merkeziydi. Afrika’dan AB ülkelerine kaçak geçmek için çalışan göçmenlere, istemeden de olsa zorunlu giriş işlevi görüyordu. Tunus sahillerine çok yakın bir yerde bulunan ada, aynı zamanda Malta’nın batısında bulunuyor.. Lampedusa adası Sicilya’nın Yaklaşık 127 mil güneybatısındaki küçük bir İtalyan Adasıdır. İtalya’nın en güney kısmıdır, ancak Tunus’tan 113 mil uzaklıkta bulunmaktadır (Kirkwood, 2011). Tunus’a İtalya’dan daha yakın. Lampedusa adası özellikle “Arab Baharı”nın başladığı dönemde Tunus ve Libya’dan başta olmak üzere Afrika’dan gelen göçmenler için transit geçiş

güzergâhına dönüştü. “Arab Baharı”nın başladığı tarihten 2011 sonuna kadar Libya ve Tunus'tan sadece bu küçük adaya yaklaşık 19.000 göçmen geldi. 3.000 göçmen Lampedusa adalarına üç gün içinde geldi. Balıkçı adasının nüfusu yaklaşık 5.300 nüfusa sahipti. Tunus Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin Bin Ali'nin devrilmesinden sonra Avrupa'ya giden yolun sınır kontrollerin gevşetilmesiyle, balıkçı tekneleri ve diğer küçük gemilerde gelen göçmenlerin sayısı kısa sürede arttı. AB, bölgeden ve çevresinden gelen göçü, önceki otoriter rejimlerle geliştirdiği ilişkiler, doğrultusunda otoriter yönetimlerin sıkı kontrolleri ile engellenebiliyordu. Bu otoriter rejimlerin AB'ye verdiği mültecilerin göçünü önlemeye yönelik güvenceleri sayesinde, mülteci geçişleri ciddi derecede denetim altındaydı. Bu denetim de “Arap baharı” ile ortadan kalkmış oldu. Öyle ki o dönemde Lampedusa adasına gelen göçmenlerin sayısının, adanın nüfusunun iki katından fazla olması yerel halkın şiddetli protestolarına neden oldu. Kuzey Afrika'dan gelen göçmenler tarafından ada adeta istilaya uğradı. Adanın yamaçlarında çadır kamplarında yaşayan ve anakaraya götürülmeyi bekleyen binlerce Kuzey Afrikalı erkek adada kümелendi (Dailymail, 2011). AB, Akdeniz'de terör, göç dalgasının korkusu ve insani trajedinin arasında politika üretmek zorunda kaldı. Öyle ki Kaçak göçmenleri taşıyan bir tekne, Lampedusa açıklarında battı. (Türktime, 2013). Bu kazada 300 den fazla göçmen hayatını kaybetti (Gümüştekin, 2013).

O dönemde İçişleri Bakanlığı, adadan İtalya'nın kıyı bölgelerine tüm göçmenler için altı büyük donanma nakliye gemisi gönderdi ve Berlusconi hükümeti, Tunus'a 200 milyon avrodan fazla yardım ve kredi sözü verdi. Göçmenlerin çoğu diğer ülkelere, özellikle de Fransa'ya gitmek istediği için Avrupa Birliği ortaklarının bir çözüme katkıda bulunmasını istedi. Genelde Avrupa'da iş aramak için gelen Tunuslu genç erkeklerden oluşan göçmenlerin yanı sıra, Libya'daki savaş Kuzey Afrika'dan yeni bir akın daha ortaya çıkardı. Libya'dan tekneyle kaçan Afrikalı kadın ve çocuk mülteciler Lampedusa'ya geldikten sonra otobüslerle transfer edildi. Lampedusa'daki durum kötüleştikçe, yetkililer adanın yükünü hafifletmek için Sicilya'dan ve Güney anakaradaki diğer yerlerde merkezler kuruldu. Göçmenler buralara dağıtıldı. Bu da diğer yerleşim birimlerindeki halkın protestolarına neden oldu. Lampedusa yoğunluk nedeniyle bazı göçmen tekneler Linosa, takım adalarına ya da başka bir küçük İtalyan adalarına yönlendirildi (Dailymail, 2011). 2015 Nisan'ın da ise, Akdeniz yeni bir büyük bir göçmen faciası daha yaşandı. Libya'dan yola çıkan bir balıkçı teknesi Lampedusa'nın güneyinde battı. 800'den fazla göçmen hayatını kaybetti (Euronews, 2015). Avrupa'nın mülteci korkusu özellikle AB'nin Akdeniz politikalarının oluşmasında, bölgedeki göçü önleme anlayışı, temel yaklaşım oldu. Bu göçmenlerin bir kısmının sonrasında terör saldırılarına karışması AB'nin endişelerini daha da artırdı. Bu tepki, AB'nin sınırları koruma ve kaçak göçü önleme politikalarındaki çelişkiler ve yetersizlikler, göçün insani boyutunun ikincil etken olarak görülmesinde etkili oldu (Gümüştekin, 2013). Bu kaçak göç endişesinin diğer bir etkisi de AB toplumlarında giderek yükselen “yabancı düşmanlığı”nın güçlendirmesine katkı da bulunmasıdır. İslam'ı referans gösteren terör örgütlerin özellikle Fransa'daki terör olaylarında da etkili olması, bu olaylara karışanların buralardan gelen göçmenlerin olması göçmenlere bakıştaki ön yargıları daha da artırdı. Yabancı karşıtlığı yapan aşırı sağ partiler, ilgili ülkelerin halk kitlelerince de karşılık bulmaya başladı (Gümüştekin, 2013). Göç dalgası, Avrupa'da içe kapanmacı ve genel olarak yabancı karşıtı dalgayı daha da güçlendirmiş ve halende güçlendirmektedir. Bu sosyolojik gelişme, Avrupa'daki devletlerin iç siyasetini de etkiledi.

Örneğin ekonomisi çok iyi giden, yabancı emeğe muhtaç Almanya’da bile yabancı karşıtı AFD (Almanya için Alternatif) partisi Eylül 2017’deki genel seçimlerde yüzde 13 oy almıştır (Dinç, 2018:16).

(Kirkwood, 2011).

Sonuç

Barselona Sürecinin ana çekirdeğini ekonomi oluşturmuştur. Her ne kadar demokrasi ve siyasi reformlar konusunda sık sık vurgular yapılsa da bölge ülkelerinin seküler ve otoriter yapılarının AB’nin çıkarları doğrultusunda ilişki perspektifine girmesi AB’nin de ilişkileri daha çok işbirliği süreçlerini ekonomi ekseni, güvenlikçi ve istikrarın devam etmesi yönünde politikalar izlemesine neden olmuştur. Demokrasi ve siyasi reformların tabandan olması, gelecekte siyasi dönüşümlerin AB’nin kazanımlarını ortadan kaldırılabilmek tehlikesi içerisine sokarak güvenlik ve göç gibi sorunları da tetikledi. Dolayısıyla da AB ile Bölge ülkeleri arasındaki ilişki, bu istikrar ve güvenlikçi tutum ile şekillendi. Fakat gerçek anlamda bir işbirliğini de getiremedi.

Barselona Sürecini temel ilkelerini taşıyan “Komşuluk Belgesi” süreçten farklı olarak ikili ilişkileri bölge ülkeleri arasında farklılıkları ön planda tutan bir anlayış benimsedi. Fakat uygulamada köklü değişikliklere neden olmadı. Çünkü bölgede gerçekten demokrasinin uygulanıp uygulanmayacağından AB emin değildi. Bu nedenle de bölgeye güvenlikçi bakış açısı ile yaklaşarak, istikrarı kendi lehine işleyen kazanım olarak gördü. Demokrasi söylem olarak dile getirip, vurgulansa da, uygulama da çok da samimi değildi. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra realistlerce iddia edilen Arap Dünyasının demokrasiye karşı dirençli olduğu iddiası ve sonrasında DAİŞ gibi terör örgütlerinin bu bölgeden de militan sağlaması AB’nin endişelerinin teyit edilmesine neden oldu.

AB açısından bölgenin istikrarsızlığı kendisinin terör ve göç tehlikesi ile karşılaşması anlamına geliyordu. AB’nin hazırlıksız yakalandığı bu halk hareketlerine karşı, öncülüğünü yaptığı demokrasi ve insan hakları ilkelerinin arkasında sağlam bir duruş sergileyemediği görülmüştür. Bölgeye yönelik yaklaşımında AB güvenlik endişelerini daha ön planda tutmuş ve özgürlükten önce istikrar yönünde tercih yapmıştır. Yürüttüğü bütün politikalarda bu doğrultuda olmuştur. Bahsedildiği gibi “Barselona Süreci, Komşuluk Belgesi ve Akdeniz için Birlik Girişimi” gibi politikaları da bu paralellikte şekillenmiştir. Fakat “Arap Baharı” süreci ile Birlik politikası da Enerji-Terör ve Yasadışı Göç ekseninde şekillenmiştir. Bu durum da gerçek anlamda işbirliği getirmediği gibi bölge her geçen gün istikrarsızlığa girerek Buhranın içinde kendini bulmuştur. Özellikle de Libya, Mısır ve Suriye açısından bu süreç eskinin

istikrarını arayan bir duruma gelinmiştir. Tunus’da ise “Arap Baharı”nın fitilinin atıldığı ve yasemin devrimi ile başlayan siyasi hareketlilik, ekonomide karşılık bulmadığı gibi ülkeyi ekonomik çöküntüye götürmüştür. Ekonomik istikrarsızlık, Tunus’ta da siyasi istikrarsızlığı getirmiştir. Böylece bölge ülkelerinde başlayan ve genelde “Arap Baharı” olarak tanımlanan halk ayaklanmaları çok daha siyasi, ekonomik buhranlara neden olmuştur. Yeni göç dalgalarının katlanarak artışı ve çok büyük can kayıpları ile sonuçlanmaya devam etmektedir. Hiçbir zaman olmayan sadece halk hareketleri ile belirti gösteren siyasal “bahar”ın şiddeti dönemsel olarak ülkelere göre değişen ve bir türlü bitmeyen buhranlara dönüşmüştür.

Böylece bölgenin birçok ülkesinde “bahar” başlamadan bitti. Aksine istikrarsızlık artarak devam ediyor. AB’nin buna karşı tutumu ise insani olmaktan çok enerji, güvenlik ve göç eksenini etrafında politikalar üretmek oldu. Kendince bir takım haklılıkları olsa da göç konusunda paranoyakça bir refleks ile hareket etmektedir. Bütün mültecilerin AB’nin zenginliğine göz koyacak, güvenliğini olumsuz etkileyecek ve demografik yapısını bozacak endişesi, AB’nin dış politikasında ciddi etkiye sahip olmaya devam ediyor. AB politikalarında duygusallığın hakim olması, şiddeti yoğunlaşmış pragmatizm ekseninde hareket etmesini sağlıyor. Göç politikasında ise çok daha ön planda olması gereken insani tutumda, çok zayıf kalıyor. Dahası bu politikalar, Avrupa’nın kuruluş felsefesi ve evrensel değerleri ile çelişiyor. Çünkü AB, çok kültürlülüğü kendine şiar edinmiş gibi görünen ve sürekli buna dem vuran söylemlere, dahası mevzuata sahiptir. Akdeniz ülkelerinden gelen Arap ya da Afrika kökenli mülteciler konusunda AB’nin şüpheli bakış açısı artarak devam ediyor. Teoride vurguladığı AB değerleri, özellikle de farklı medeniyetler için uygulamada tereddüt gösterdiği görülüyor. Hem de kendi iç kamuoyunda medyanın da desteği ile göçmen karşıtlığı, Birlik içindeki sağ partilerinin bu süreçten beslenmesine neden oluyor. Bu da AB’nin kendisinin bölgeye karşı çok daha korumacı önlemlere doğru evrilmesine sağlıyor. Bütün Akdeniz ve Ortadoğu coğrafyasında Arap Buhranının derinleşmesi, mülteci göçünün gelecekte yoğunluğunun devam edeceğini göstermektedir. Bu politikalarda en önemli sorun AB’nin bu politikalarının sorunları kaynağından çözmeye yönelik olmamasından kaynaklanmaktadır. Her devletin demografik ve sosyolojik yapısı göz önünde bulundurularak politikalar üretmesi gerekirken. Daha çok yüzeysel ve gündelik politikalarla yetiniyor. Fakat bu politikalarda yine AB’nin korku ve tereddütleri devreye giriyor. Artık yaşanan süreçte AB açısından bir çok haklı gerekçeleri de ortaya çıkmış durumda. Üstelik AB’deki aşırı sağ partiler aracılığı ile bu endişeler AB iç kamuoyunda da ciddi derecede destek buluyor. Diğer taraftan Akdeniz ülkelerinin büyük oranda İslam kimliğini ön planda tutan anlayışı ve siyasi örgütlenmesi de eski ateşli yapısı olmasa da önemli oluşumlar olarak varlığını sürdürmektedir. Diğer tarafta İslami referans alan silahlı örgütlerin AB’de Fransa gibi devletlerde terör olaylarına karışması ve Afganistan’da Taliban’ın yönetsel hakimiyeti, çok daha yakın coğrafyasında çok daha tedbirkar ve korumacı politikalar üretmeyi kendine göre, meşru görmektedir. AB açısından bölgedeki demokratik yapılar, Mısır’da Müslüman kardeşlere karşı yapılan uygulamalarda olduğu gibi, seküler değilse, antidemokratik şekilde sistem dışına itilmesi AB tarafından görmezden gelinebiliyor hatta bizzat destek verilebiliyor. Sadece göç, enerji ve güvenlik ile ilgili çıkarlar önceleniyor. Göçün insani tarafından ziyade AB açısından sınırlarının güvenliği; mali desteklerle çok daha arttırılarak mültecilerden korunmasına yönelik uygulamalar çok daha önemseniyor. AB için asıl istenen demokratik yapılardan çok, tabandan desteği olmasa da

meşruluğu tartışılrsa da kendi çıkarlarına hizmet edecek kendi kontrolündeki yönetim modellerin yaygınlaşması oluyor. Sonuçta bu politikalar da birçok şeyi göz ardı eden, çok daha yoğunlaştırılmış pragmatizm oluyor. Barcelona Sürecinden günümüze kadar AB'nin bölge ile ilgili girişimleri, bu nedenle de her defasında bir heyecan yaşatsa da bölge ülkeleri açısından ciddi işbirliği ya da kazanıma dönmüyor. AB ise güvenlik, enerji ve göç konusunda dış politikasında Lizbon Antlaşması ile kurulan Dış Politika Yüksek Temsilciliği, bu konularda insani tarafı, çok tartışılrsa da büyük oranda kararlı (katı) ve ortak bir politika üzerinden hareket ettiği görülmektedir. Böylece Birlik'in bu politikaları, eleştirilere rağmen "Arap Baharı" öncesindeki parçalı politikalarından farklı olarak, Birlik içinde büyük oranda ortak tavıra dönüşmüş durumdadır. AB'nin tereddüt ve endişeleri her ne kadar politikaları çok eleştirilse de kendi içinde birleştirici bir rol da oynadığı söylenebilir.

AB'nin bölgeye karşı dış politikası insani trajedinin ortaya çıkardığı çaresizlik, güvenlik endişesi ve enerji noktaları arasında gelgitler çizen politika izledi. Her ne kadar önemli sonuçlar elde edilmese de Ukrayna krizinde gösterilen etkinlik bu ülkelere karşı politika belirleme de aynı tavrı gösteremedi. Bu da AB açısından bölgenin "karşı tarafta gördüğü öteki" Ukrayna gibi AB'nin bir parçası olmamasından ya da öyle addedilmemesinden kaynaklanabilir. Ukrayna'da Bulgaristan, Yunanistan ve İspanya hatta Almanya gibi Rusya ile güçlü ekonomik ilişkileri olan ülkelerin olması yaptırımlardan olumsuz yönde etkilenecek olmasına rağmen AB, Ukrayna konusunda kararlı ve sabırlı bir politika yürütmüştür. Normatif gücünü aktif bir şekilde devreye koymuştur. ABD ile birlikte hareket ederken, Akdeniz'de aynı kararlılığı göstermeyerek çok daha şüpheli ve kararsız bazen adım atma konusunda ürkek tavır sergilemiştir. Bunun sonucu olarak "Arap Baharı" sonrasında rejim değişikliğine uğrayan Mısır'da eski sisteme geri dönülmesine tepkisiz kalınmış, izin verilmiş hatta bu süreçten memnun olunmuştur. Libya'da ise üye devletlerin tek yek pare politikası olmaması istikrarsızlığı daha da işin içinden çıkılmaz hale getirmiştir. AB'nin en önemli çıkmazı olan ve "Arap Baharı"nın en kanlı boyutunu oluşturan Suriye'de, daha vahim sonuçlar ortaya çıkarmıştır. AB'nin belirsiz politikaları sonucunda Esad rejiminin yönetim boşluğu olan yerlerde yerel unsurlar, dışarıdan ithal olarak gelen radikal savaştı unsurlara biat etmek zorunda kalırken, Irak'ın bazı bölgelerindeki yönetim boşlukları Suriye'de de DAİŞ gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Ülkede bazı bölgelerde hâkimiyet kurabilecek bir güce gelmiştir. Bu korku kaynaklı ve iç dinamiklerinin dürtüsü AB'nin yönetim dışı seküler menşeli silahlı örgütleri desteklemesine neden olmuştur.

AB bölgedeki siyasi ve ekonomik farklılıkları göz ardı ederek, bölgeye yönelik çok daha genel bir politika geliştirirken öncelikli olarak istikrarı baz alarak siyasi reformları göz ardı etmiştir. Öyle ki, bölgedeki otoriter rejimler mali yardımlardan yararlanırken İslami parti ve sivil toplum örgütlerini fon ve eğitim programlarına dâhil etmeyen Birlik, bölgedeki siyasi hareketlerle diyalogu seküler ve otoriter rejim yanlısı gruplar üzerinden yürüttü. AB'nin bölgeye karşı tutumunda geçmişten kalan bu refleksle hareket ettiğini görmekteyiz. Bölgede sorunun çözümü uzadıkça da çok istikrarsız yüzbinlerce insanın göçü ya da hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan dram da devam etmektedir. Buhran süreci halen dinamizmini korumaktadır. Bu durum süreci önemli ölçüde sekteye uğratmıştır. AB, bunu kendi algısına göre değerlendirerek geçmişteki şüphelerini çok daha meşru zemine oturtmaya başlamıştır. Bu nedenle izlediği politikalar çok daha sık ve kendi güvenliğini koruma refleksi ile tipik bir

Şarkiyatçı algısı ile değerlendirme yapmasına neden olmuştur. Bölgenin özellikle Fransa ve İtalya gibi AB, üyesi devletlerin geçmişte sömürgeleri olması, bir minnet borcu olarak özellikle göçmen kabul etme konusunda çok daha esnek davranması gerekmektedir. Bu örneklerden sadece biri olan Zeynel Abidin yönetimi; darbe ile iktidarı ele geçirmesinde İtalyan istihbaratının sayesinde olmuştur. Bu yönetim Tunus halkını 24 yıl baskı altında tutmuştur. Bu nedenle bölge halkının geçmişte ve günümüzde yaşadıkları baskı sorun ya da çatışmalarda bu ülkelerin negatif etkisini unutmamak gerekir. Tarihsel süreçten yakın tarihe kadar AB'nin şimdiki önemli üyeleri tarafından ekonomik ve mali olarak sömürülen bu ülkeler, bölgeyi sömürgesi olarak kullandığı dönemlerde yaşattıkları trajediler düşünüldüğünde bu minnet borcunun da hakikiliği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bölge ile ilgili özellikle de göçmenlerle ilgili politikasında “AB insancıl değerleri” pratiğe dökmekteki tereddütlü ve endişeli tutumundan vazgeçmelidir.

Kaynakça

- Aida,J., Sandovici M.E. and Listhaug, O. (2014). “Religion and Immigrant Political Participation in Western Europe.” *Social Science Research* 43: 127-144.
- Attina, F.(2003), “The Europe-Mediterranean Partnership Assessed: The Realist and Liberal Views”, *European Foreign Affairs Review*, 1-15.
- Attina, F.(2003), “Theory and the Process: Political science interpretations of the Barcelona Process”, *EUSA: Eight Bienial International Conference*,1-15.
- Aliboni, R. (2009) “The Union Mediterranean Evolution and Prospects”, *Institute Affair International Document*, 1-8.
- Ayadi, R., Colombo, S., Paciello, Maria C. And Tocci, N. (2011), “The Tunisian Revolution: An Opportunity for Democratic Transition”, *IAI Working Papers*, 1-6.
- Aras, İ.. (2017) “Fransa’nın Arap Baharı Politikası” *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 4/2, 137-169.
- Asseburg, M.(2006). “Conclusions: Dynamics in political Islam and challenges for European policies” içinde İslamist Radicalisation The Challenge for Euro-Mediterranean Relations Michael Emerson, Kausch K. ve Youngs R. *CEPS ve FRIDE*:170-180
- Cicioğlu, F. ve Kalaycı R. (2018). *AB’nin Doğu Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci*. Nobel yay.
- Dalacoura, K.(2010) “US Foreign Policy and Democracy Promotion in the Middle East: Theoretical Perspectives and Policy Recommendations”, *Ortadoğu Etütleri*, Volume 2/3: 57-76.
- Dinç, C. (2018), “Avrupa Birliği’nin ve Üç Büyük Üyesinin Arap Baharı’na Yaklaşımları” *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8/2 :1-33.
- Eurostat (2020), “Statistics on European Neighbourhood Policy Countries: South”, *Statistical Book*:1-119.
- European Commision (2011), “A New Response to a Change Neighbourhood Joint Communication to the European Council the European Parliament, the Council the European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions”, *COM (2011) 303 Final*, Brussel,1-44.

European Commision (2013), “Support for Partnership reforms and inclusive growth (spring) 2011-2012 in favour of the southern Neighbourhood region to be financed under Article 19 080101 of the General Budget of the European Union”, Commission Implementing Decision, C(2011) 6828:1-4.

European Commission (2003), “Wider Europe-Neighbourhood; A new Framework For Relations with our Eastern and Southern Neighbours” Brüksel, 1-26.

Elmas, F. Y. (2012), “Arap Baharı’nın Birinci Yılında Avrupa’ya Göçün Bilançosu” *Analist Avrupa* :12-16.

Human Rights Watch (2009) “World Report Event of 2008”. *HRW*: 443-526.

Küçükkeleş, M. (2013) “Avrupa Birliği’nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı” . *SETA*, 63:1-27.

Lancaster, C. (2006), *Foreign Aid: Diplomacy, Development, Domestic Politics*, Chicago: The University of Chicago Press:62-88.

Nsouli, S.M., Kanaan, O. ve Bisat, A. (1996), “The European Union’s New Mediterranean Strategy”, *Finance and Development*, 33(3): 14-17.

Nas, Ç. (2011), “Avrupa Birliği’nin Güney Akdeniz’deki Etkinliği Akdeniz Birliği Gerçekleşir mi?”. *İktisadi Kalkınma Vakfı*, 161:22-26.

Ortega, M. (2003), “A New EU policy on the Mediterranean” içinde *Partners and Neighbours : a CFSP for a wider Europe*, Judy Batt vd., Institute for Security Studies, Chaillot Papers No. 64.

Pace, M. (2005). ‘EMP Cultural Initiatives: What Political Relevance?’ In H. Amirah Fernandez and R. Youngs (eds) *The Euro-Mediterranean Partnership: Assessing the First Decade*, FRIDE.

Raffaella A. Del Sarto and Schumacher, Tobias.(2005) “From EMP to ENP: what’s at stake with the European Neighbourhood Policy towards the Southern Mediterranean?” *European Sources Online, European Foreign Affairs Review*, 10/1:17-38.

Süel, A. (2008), “From the Euro-Mediterranean Partnership to the Union for the Mediterranean”. *Perception Winter*, 93-121.

Springborg, R.(2006). “Is the EU contributing to re-radicalisation?” içinde *Islamist Radicalisation The Challenge for Euro-Mediterranean Relations* Michael Emerson, Kausch K. ve Youngs R. *CEPS ve FRIDE*:1-24

Tömmel, I. (2013) “The EU’s New Neighbourhood Policy: An Appropriate Response to the Arab Spring?” *International Relations*:1-6.

Uzun, E.(2003-2004). “Avrupa Birliği’nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci” *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 1-32

İnternet Kaynakları

Alkan, M.N. (2019). “Avrupa Birliği’nin Libya çıkmazı” AA, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/avrupa-birliginin-libya-cikmazi/1452735>(Erişim Tarihi; 2.1.2020).

Amran,I.(2015). “Why don’t we think of north Africa as part of Africa?”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com> (Erişim Tarihi; 12.4.2020).

Anadolu Ajansı (2018). <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tunusta-baslayan-arap-bahari-yayildikca-kisa-dondu/1030616> (Erişim Tarihi; 16.4.2020).

Arsan, A. (2018) <https://www.gzt.com/jurnalist/kaddafi-oncesi-ve-sonrasi-libyada-nedegisti-2880441>.(Erişim Tarihi; 18.4.2020).

Daily mail (2011), <https://www.dailymail.co.uk/news/article-1371204/Lampedusa-MORE-migrants-fleeing-Tunisia-Libya-inhabitants.html> (E.T.: 14.10.2020).

Deselears, P. (2005), “POLİTİCS; Britain, Germany Push for Dialogue with İslamic World” Inter Press Service, <http://www.ipsnews.net/2005/04/politics-britain-germany-push-for-dialogue-with-islamic-world/> (E.T.: 14.10.2020).

Deutsche Welle, (2012), “42 yıllık Kaddafi İktidarı” <https://www.dw.com/tr/>(E.T.:12.8.2020).

Echagüe, A.(2007)“The European Union and the Gulf Cooperation Council”, FRIDE, Working Paper No:39: 1-23.

Elmas, F. Y. (2011), “Kuzey Afrika ve Ortadoğu Kaynarken AB’de Farklı Telaş” <http://www.usak.org.tr/print.php?id=930&z=6> (E.T.:10.9.2012).

Erhan, Ç. (2011), “Arap Baharı Karşısında Avrupa’nın çaresizliği”, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-cagri-erhan/512186.aspx> (E.T.:12.9.2012).

Eurostat,2020)https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_asyappctza/default/table?lang=en(E.T.:10.11.2020).

Euronews(2015), <https://tr.euronews.com/2015/10/09/iside-en-fazla-katilim-tunus-suudi-arabistan-ve-urdunden> (Erişim Tarihi:12.7.2020)

Euronews(2015), <https://tr.euronews.com/2015/04/21/bm-akdeniz-de-alabora-olan-teknede-800-gocmen-oldu>.

European Commision (2011) “Joint Statement by EU High Representative Catherine Aston and Commissioner Stefan Füle on the situation in Tunisia” Brussels, 10 January 2011, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_11_12. (E.T.:10.9.2020).

Gümüştekin, T. (2013). “Lampedusa”, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/gumustekin/2013/10/12/>(E.T.:18.10.2020).

Hussein, A. (2013), “Algiers: a City Where France is the Promised Land and Still The Enemy” The Guardian, <https://www.theguardian.com>.(E.T.:10.10.2020).

Kirkwood, R. C. (2011) “Refugees Besiege Italian Island of Lampedusa” <https://thenewamerican.com/refugees-besiege-italian-island-of-lampedusa/>(Erişim Tarihi: 12.5.2020).

Kirkwood, R. C. (2011). “Italy’s Frattini: If Ghadafi Falls, Refugees Will Overwhelm Europe” <https://thenewamerican.com/italys-frattini-if-ghadafi-falls-refugees-will-overwhelm-europe/>(E.T.:21.1.2020).

The Jerusalem Post (2011), “Sarkozy; Egypt must avoid religious dictatorship” <https://www.jpost.com/Breaking-News/Sarkozy-Egypt-must-avoid-religious-dictatorship/>(E.T.:2.11.2020).

TRT Haber (2015), <https://www.trthaber.com/haber/dunya/daise-25-bin-yabanci-katildi-176512.html>(E.T.:2.7.2020).

Türktime(2013),<http://www.turktime.com/haber/insanlik-gomuldu/252805/>(E.T.:19.10.2020).

Tocci, N. (2012), “the EU’s Response to the Arab Spring”
<https://www.gmfus.org/publications/one-year-balance-sheet-eu’s-response-arab-spring/>(E.T.:17.11.2020).

Youngs, R. (2004), “Europe’s Uncertain Pursuit of Middle East Reform” Middle East Series/Corneige Papers No:45, Corneige Endowment for int. Peace, 1-20,<https://fpc.org.uk/europes-uncertain-pursuit-of-middle-east-reform/> (Erişim Tarihi; 2.11.2020).